

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ

Ящишина Ю. М., Мироненко Є. В.

У статті розглядаються результати дослідження особливостей розвитку ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх управлінців. Проведене дослідження свідчить, що показники ціннісно-смыслові сфери суттєво впливають на всі сфери життя особистості, обумовлюють кількісні та якісні зміни показників особистісної та соціальної сфер особистості під час навчання у вищому закладі. Тому основним розвитком ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх управлінців виступає створення у вищому закладі освіти оптимальних умов зростання їх духовно-ціннісного потенціалу, спрямованого на смисли, буттєві цінності, моральні мотиви, які відіграють ключову роль у подальшому особистісному та професійному розвитку та самореалізації.

В статье рассматриваются результаты исследования особенностей развития ценностно-смысловых ориентаций будущих управленцев. Проведенное исследование указывает, что показатели ценностно-смысловой сферы влияют на все сферы личности, обуславливают количественные и качественные изменения показателей личностной и социальной сфер во время обучения в вузе. Поэтому основным условием развития ценностно-смысловых ориентаций будущих управленцев является создание в высшем учебном заведении оптимальных условий развития их духовно-ценностного потенциала, направленного на смыслы, ценности, моральные мотивы, которые играют ключевую роль в дальнейшем личностном и профессиональном развитии и самореализации.

In the article are showed the results of development features of value-semantic orientations of future managers. The made study points out that the indicators of value-semantic sphere significantly affect at all areas of a person's life, determine quantitative and qualitative changes of personal and social identity in the areas during of the study in higher educational institution. Therefore, the main development condition of value-semantic orientations of future managers in a higher education institution is creation of optimal development conditions their potential spiritual values aimed at meanings, existential values, moral motives that play a key role in the further personal and professional development and self-realization.

Ящишина Ю. М.

канд. психол. наук, доц. ДДМА
ula04082000@gmail.com

Мироненко Є. В.

д-р техн. наук, проф. ДДМА

ДДМА – Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ.

УДК 378.14

Ящишина Ю. М., Мироненко Є. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ

Сучасні зміни моделей управління в умовах євроінтеграції України передбачають зміни соціально-психологічної сфери особистості, спрямовані на розвиток ціннісно-смыслових орієнтацій спеціалістів управлінської ланки. Реформування системи управління, розробка управлінських моделей неможливі без урахування показників сформованості ціннісно-смыслові сфери, які визначають якість «людського капіталу» та збігаються зі змістом управлінської діяльності [1]. Ціннісно-смыслові орієнтації займають центральну позицію у структурі особистості управлінця, яка повинна бути представлена ієрархією термінальних та інструментальних цінностей, серед яких загальнолюдські життєві цінності, цінності прийняття себе, інших та дійсності у цілому, сумлінність, цілеспрямованість, ціннісне відношення до професійної самореалізації тощо.

Слід зазначити, що система ціннісно-смыслових орієнтацій формується до початку професійної діяльності. Період навчання у вищому навчальному закладі співпадає з періодом особистісної зрілості, особистісним вибором та ваганнями, які у сучасних умовах підсилюються соціально-економічною нестабільністю, підвищеною стресогенністю та іншими наслідками кризового періоду. Це період інтенсивного розвитку ціннісно-смыслових орієнтацій як найвищого психологічного механізму розвитку особистості, який пов'язаний з особистісним та професійним самовизначенням, пошуком власної значимості та шляхів самореалізації. Саме у цей час активного особистісного розвитку, набуття зрілості студентська молодь потребує зовнішньої підтримки та морально-психологічних орієнтирів. Тому оптимальними умовами розвитку ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх фахівців з управління виступає спеціально організована побудова навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти, спрямована на розвиток ціннісно-смыслових складових особистості.

Метою нашого дослідження стало виявлення особливостей розвитку ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх фахівців з управління.

Методологічну основу дослідження склали положення системно-діяльнісного підходу до аналізу особистості та професійної діяльності (Б. Г. Ананьєв, А. В. Брушлинський, В. П. Кузьмін, Б. Ф. Ломов, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, В. О. Татенко, В. М. Чернобровкін та інш.); гуманістично-екзистенціальний підхід до психічного розвитку особистості (А. Адлер, Д. Бюдженаль, Б. С. Братусь, Д. О. Леонтьєв, С. Р. Мадді, А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс, Т. М. Титаренко, В. Франкл); концепція ціннісно-смыслових орієнтацій особистості (Б. С. Братусь, Ф. Є. Василюк, Є. І. Головаха, Д. О. Леонтьєв, Л. Махлік, Дж. Крамбо, М. Рокіч); ціннісно-смысловий аспект управлінської діяльності (М. Вебер, М. Вудкок, Ф. Тейлор, Л. М. Карамушка, Д. О. Леонтьєв, Д. Френсіс та інш.) [2–5].

У дослідженні взяли участь студенти факультету економіки та менеджменту й студенти технічних факультетів 1 – 5-х курсів (N = 553, віком 17–22 роки), серед них – 44% юнаків та 56% дівчат, понад 100 респондентів з кожного курсу. Було проведено порівняльний аналіз двох груп респондентів у загальній вибірці та вибірках юнаків і дівчат, описуються суттєві відмінності їхніх індивідуально-психологічних особливостей.

З метою вивчення особливостей розвитку ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх фахівців з управління у дослідженні використовувалися такі методики:

- тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва, на основі якого вимірювалася осмисленість життя студентів;
- методика визначення рівня прагнення особистості до самоактуалізації САМОАЛ у адаптації Н. Каліної;

- тест гумористичних фраз (ТГФ) з метою вивчення мотиваційної сфери особистості, її домінуючих потреб;

- опитувальник Кеттелла 16 PF – дослідження індивідуально-психологічних рис особистості та її поведінкових характеристик, які відносяться до конституційних чинників особистості.

Вираження особливостей ціннісно-сміслових характеристик особистості відбувається, насамперед, через показники сенсовності життя. Результати дослідження ціннісно-сміслові сфери загальної вибірки респондентів указують, що більшість студентів (87%) за загальною шкалою осмисленості життя тесту сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєєва мають показники на рівні середніх та високих. Це вказує на усвідомлення студентською молоддю власного життя, наповненого сенсом та спрямованого на майбутнє. Проте 13% студентів мають низький показник осмисленості життя, що вказує на досить низьку задоволеність цієї частини студентів своїм життям. Це може обумовлюватися пошуком самовизначення, актуального саме в юнацькому віці, певними індивідуально-психологічними особливостями. Відповіді нададуть результати подальшого кількісного та якісного аналізу інших досліджуваних змінних особистісної та соціальної сфер, характер їхніх зв'язків із загальним показником та складовими осмисленості життя.

Порівняння загального показника осмисленості життя (ОЖ) за ґендерною ознакою свідчить про те, що дівчата, на відміну від юнаків, мають більші показники високого рівня ОЖ (різниця становить близько 20%). Крім того, показники низького рівня ОЖ дещо вищі в юнаків (8%) у порівнянні з дівчатами (5%). Отримані дані свідчать і про відмінності загального показника ОЖ за віком. Адже загальна осмисленість життя є динамічним утворенням, яке має тенденцію до змін на різних етапах життя людини.

За даними дослідження спостерігається зміна загального показника осмисленості життя впродовж усього навчання у вищому закладі освіти: зниження показників після першого курсу, потім їх зростання на 3-му та 4-му курсах, а потім знову зниження на 5-му курсі. Це пов'язуємо з адаптацією до навчального закладу на 1-му курсі; можливою невідповідністю мріям, очікуванням та з процесами адаптації на 2-му та 3-му курсах; набуттям особистісної зрілості до 4-го курсу; переживаннями на 5-му курсі стосовно майбутньої професійної діяльності, проблем працевлаштування, життєвого самовизначення, яке постає наприкінці навчання, у 22–23 роки під час нової вікової кризи.

За професійною орієнтацією рівень загального показника ОЖ є достатнім як у студентів факультету економіки і менеджменту, так і студентів технічних факультетів. Але високий рівень прояву загального показника ОЖ є більш вираженим серед майбутніх управлінців, а ніж серед студентів технічних спеціальностей.

Отримані дані підтверджуються даними попередніх досліджень, які експериментально доводять, що саме в юнацтві фіксується найнижча задоволеність сенсом життя, переживається тяжкий стан загальної невизначеності. Молода людина, долаючи «переломні», кризові моменти, наповнює сенсом наступний момент свого життя, якщо це не відбувається – відчуває фрустрацію, екзистенціальний вакуум. Це, звичайно, не може не відобразитися на інших індивідуально-психологічних показниках особистості, а саме – на її ціннісно-смісловій сфері.

Аналіз окремих складових ціннісно-сміслові сфери (цілі, насиченість життям (процес) та задоволеність самореалізацією (результат) за тестом СЖО Д. Леонтєєва) на прикладі досліджуваної вибірки вказує на розвиненість сенсожиттєвих орієнтацій сучасних студентів: осмисленість студентською молоддю часової перспективи (шкала «Цілі в житті»), емоційну насиченість життя (шкала «Процес життя»), задоволеність пройденим відрізком життя (шкала «Результативність життя»). Достатньо високі показники за шкалами «Локус контролю – Я» та «Локус контролю – життя» на рис. 1 свідчать про здатність молоді будувати своє життя відповідно своїх уявлень про сенс життя та реалізовувати їх у життя.

Порівняння показників сенсожиттєвих орієнтацій показало, що складові сенсу життя за тестом СЖО є більш вираженими в дівчат. Це підтверджують і попередні дослідження

ціннісно-смісловій сфері студентів. В усіх трьох показниках сенсу життя особистості (цілі, насиченість життям та задоволеність самореалізацією) за даними дослідження в дівчат значно вище показники в порівнянні з юнаками. Дівчата на 16% більш цілеспрямовані; на 18% більше задоволені власним життям, вважають його цікавим, насиченим та наповненим сенсом; на 16% більш задоволені результатами пройденого відрізка життя та своєю самореалізацією. Низька цілеспрямованість відмічається у 8% юнаків та у 3% дівчат; незадоволеність власним життям – у 10% юнаків та 4% дівчат; незадоволені результативністю життя – 7% юнаків та 3% дівчат.

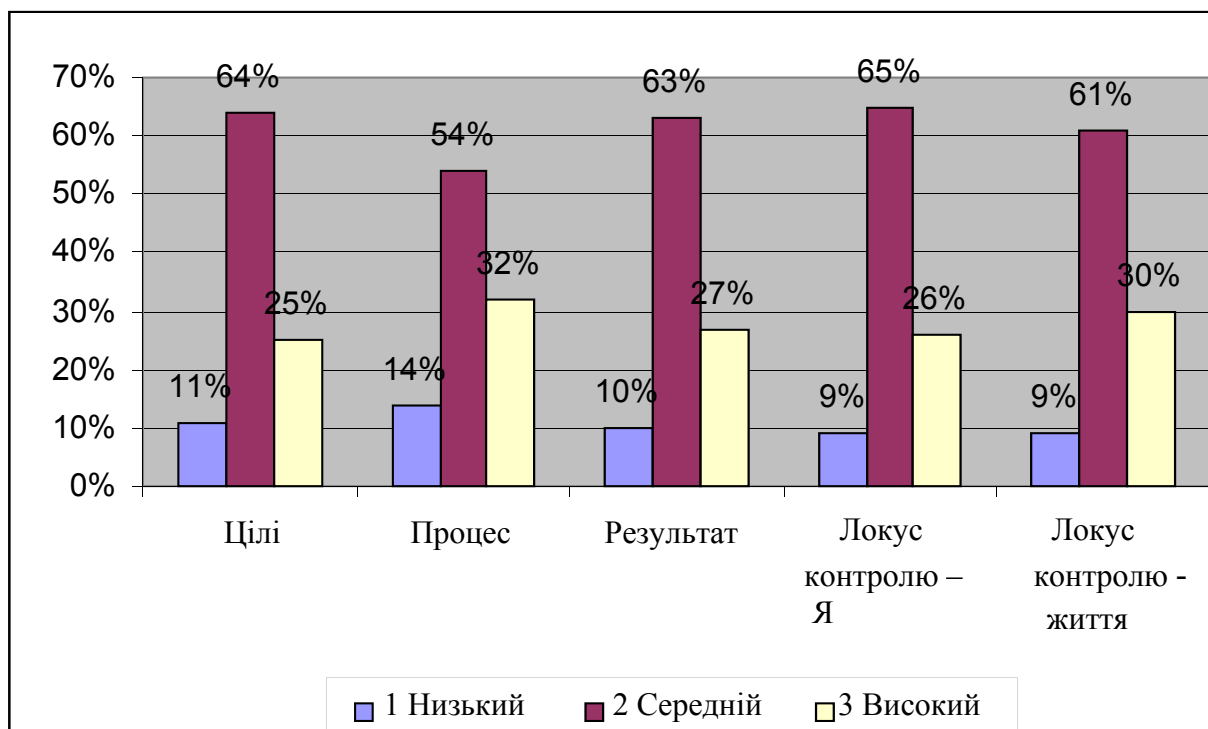

Рис. 1. Кількісні показники сенсожиттєвих орієнтацій студентської молоді за тестом СЖО Д. Леонтьєва, %.

Стосовно двох аспектів локусу контролю (локус контролю – Я та локус контролю – життя), то ці показники також дещо вище в дівчат у порівнянні з юнаками. Так, показники локусу контролю – Я (здатність впливати на хід власного життя) у дівчат вище на 16%; локусу контролю – життя (керованість життям) – на 14%. Низький локус контролю – Я спостерігається у 6% юнаків та 2% дівчат; низька керованість життям – у 6% юнаків та 4% дівчат відповідно. За віковим критерієм показники складових сенсу життя, як і загального показника осмисленості життя, також змінюються протягом всього навчання у вищому закладі освіти. Найнижчі результати за всіма трьома показниками складових сенсу життя та двома показниками локусу контролю – Я припадають на 2-й курс, на 3-, 4-му курсах у порівнянні з 2-м курсом відмічається різке підвищення показників, а потім на 5-му курсі знову спостерігається зниження показників.

Результати дослідження свідчать, що за показниками складових сенсу життя вибірка студентів різних спеціальностей відрізняється, але ці відмінності незначні. Студенти-менеджери відрізняються більш високою цілеспрямованістю (на 6%) у порівнянні зі студентами технічних спеціальностей; на 4% більше задоволеністю життям та на 1% – самореалізацією; 2% становить різниця локусу контролю – Я та локусу контролю – життя відповідно.

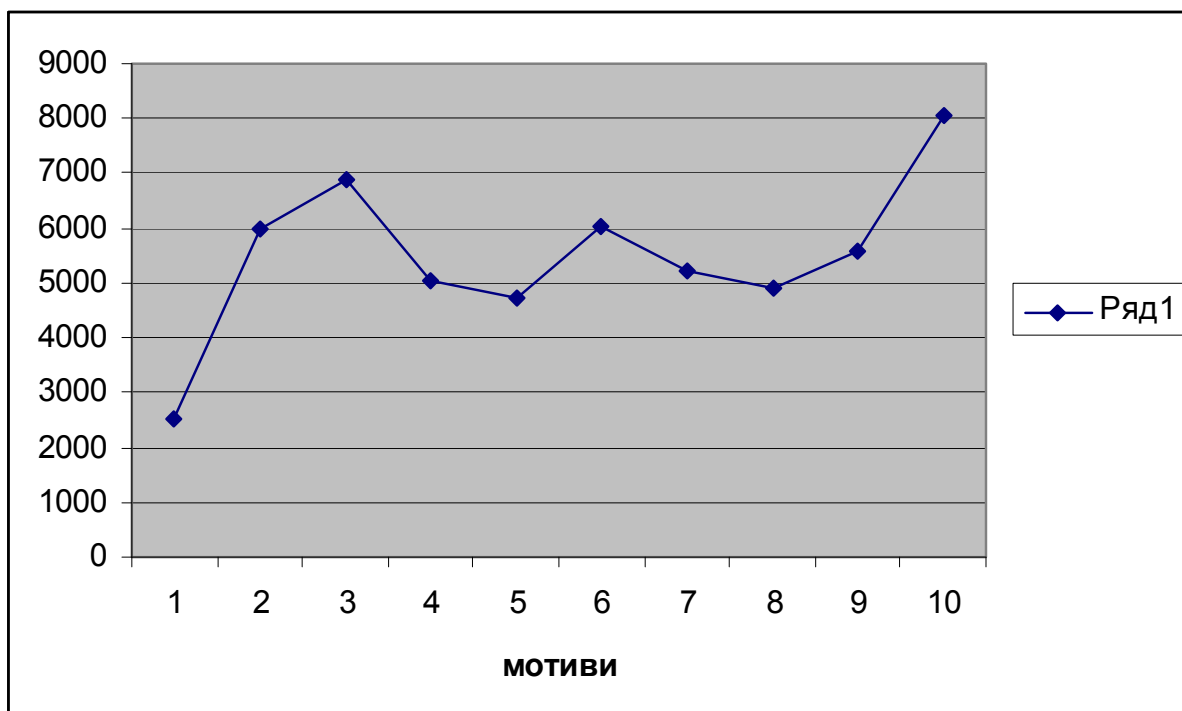
Ціннісно-сміслова сфера визначає ставлення людини до суспільної системи цінностей, яка є значущою в смисловій регуляції особистості [3]. Саме через систему осо-

бистісних цінностей відбувається смислова регуляція на найвищому рівні та визначається система утворень ціннісно-смислової сфери: смисли, мотиви та потреби.

Результати дослідження свідчать, що за шкалою «Цінності» опитувальника САМОАЛ значущість для студентської молоді таких загальнолюдських орієнтацій, як істина, добро та інші є досить цінним для 89% респондентів (від загальної кількості). Серед них 48% респондентів указують на рівень ставлення до загальнолюдських цінностей понад середній й 15% респондентів мають високий та дуже високий рівні. Це вказує на гармонійне буття та здорове ставлення студентської молоді до оточення та до дійсності в цілому. Це також підтверджує, що сучасна студентська молодь поділяє цінності самоактуалізуючої особистості, які раніше були визначені.

Розвиток ставлення до загальнолюдських цінностей впродовж усього навчання у вищому закладі освіти відбувається нахшталт динаміки показників сенсожиттєвих орієнтацій: високим є цей показник на 1-му курсі, потім він знижується протягом 2-го курсу, стабілізується на 3-му курсі, та поступово підвищується на 5-му курсі. У цілому на 5-му курсі 91% опитуваних виражають середній та високий рівні ставлення до загальнолюдських цінностей. Це в середньому на 5–7% вище, ніж на 2-му та 3-му курсах. Отже, такі дані можуть свідчити про те, що наприкінці навчання система ціннісних орієнтацій молоді людини набуває форми певної цілісності.

Тісно пов'язаними із системою цінностей людини є мотиви, які є їхньою системоутворюючою компонентою. У гуманістичній психології ключове місце посідає положення про те, що особистісний зріст (самоактуалізація) безпосередньо пов'язаний з мотиваційними процесами, що робить життя людей значущим та осмисленим під час пошуку особистісних цілей. За допомогою тесту гумористичних фраз (ТГФ) одержано результати, що дозволяють визначити деякі особливості мотиваційної сфери студентської молоді. Спираючись на трирівневу схему групування мотивів за цим тестом, виділяємо мотиви, в основі яких лежать потреби організму (1–3), потреби соціального індивіда (4–8) та потреби найвищого особистісного рівня (9–10). Отримані результати відображено на рис. 2.

Примітки: 1 – агресія, 2 – секс, 3 – пагубні упередження, 4 – гроші, 5 – мода, 6 – кар'єра, 7 – сімейний безлад, 8 – соціальний безлад, 9 – бездарність у мистецтві, 10 – людська безглуздість

Рис. 2. Вибір студентами пріоритетних мотиваційних тем за ТГФ, кіл.

Аналізуючи отримані результати (рис. 2), можна відзначити, що домінуючими мотивами студентської молоді є мотиви, які відображають потреби другого (соціального) та третього (особистісного) рівнів. Ці мотиви є мотивами особистісного зросту: у цілому вони становлять більшість (73% від загальної групи) на відміну від мотивів, в основі яких домінують потреби фізіологічного рівня (27%). Це підтверджує отримані попередні дані стосовно основних характеристик ціннісно-сислової сфери та вказує на прагнення молоді до самореалізації, достатню гармонійність та сбалансованість в ієрархії потреб.

Як показано на рис. 2, найбільша кількість виборів студентами мотиваційних тем (понад 8000) припадає на мотиви третього рівня, які пов'язані з пізнанням та прагненням до самоствердження. Крім того, пріоритетними мотиваційними темами для студентів стали теми як першого рівня («пагубні упередження», «секс»), які можна пояснити інтересом до них в юнацтві та фрустрацією, яку вони викликають у цьому віці, так і тем другого та третього рівнів («кар'єра», «бездарність у мистецтві»), що пов'язані зі спрямованістю студентів на самореалізацію. Для дівчат та юнаків актуальність цих тем є однаковою, значущих відмінностей у виборі мотиваційних тем не було виявлено.

Порівнюючи результати студенток-дівчат та студентів-юнаків виявлено наступні відмінності: у дівчат мотиви другого та третього рівнів переважають на 9% у порівнянні з юнаками. Але показники юнаків стосовно мотивів третього рівня значно не відрізняються від показників дівчат (різниця становить близько 3%). Крім того, у юнаків мотиви першого рівня становлять третину (27%), у дівчат цей показник менший (18%). Можна зазначити, що студенти 1–5-го курсів протягом усього періоду навчання прагнуть до задоволення в різних сферах життя, але потреби соціального та особистісного рівнів є значущими протягом усього навчання у вищому закладі освіти. Так, для студентів першого курсу навчання найбільш актуальними є потреби вищого рівня – потреби в самовираженні. На старших курсах ці потреби дещо знижуються (до 3–4%) та підвищуються потреби соціального рівня. Але значних змін у ціннісних орієнтаціях студентів впродовж навчання не спостерігається. Порівнюючи отримані дані з урахуванням спеціальностей, пріоритетність мотиваційних тем у студентів-менеджерів та студентів технічних спеціальностей також значно не відрізняється. Отже, результати свідчать про такі особливості мотиваційної сфери сучасних студентів: спрямованість на самоствердження, соціальне визнання з однієї сторони та інтерес до цінностей, пов'язаних із соціальними табу з іншої.

Результати кількісного аналізу даних за тестами СЖО Д. Леонтєва та САМОАЛІ в адаптації Н. Каліної показують, що між рівнем розвитку ціннісно-сислової сфери та процесом самоактуалізації студентської молоді існує тісний взаємозв'язок. Рівень загального показника прагнення до самоактуалізації студентів також достатньо високий: середні показники рівня прагнення до самоактуалізації в дівчат дещо вище та становлять 56% (відносно цієї групи), у юнаків – 42% (відносно цієї групи). Щодо загальної вибірки, то близько 7% досліджуваних мають вище середнього та високий рівні самоактуалізації й близько 2% – низький. За результатами дослідження не було виявлено значних відмінностей у рівнях прагнення до самоактуалізації серед студентів-менеджерів та студентів технічних спеціальностей.

Щодо вікових особливостей, то розвиток прагнення до самоактуалізації має таку ж саму динаміку, як і складових ціннісно-сислової сфери: відмічається зниження показників до 3-го курсу, потім їх поступове підвищення на 4-му курсі та знову незначне (до 2%) зниження на 5-му курсі. Так, зниження показників на 5-му курсі відбувається за рахунок появи близько 3% студентів з низьким рівнем прагнення до самоактуалізації в порівнянні з показником цього рівня в 1% на 4-му курсі. Водночас уперше на 5-му курсі з'являється невелика група студентів (2%) з дуже високим рівнем прагнення до самоактуалізації. Отже, впродовж усього навчання відбувається активний розвиток ціннісно-сислової сфери сту-

дентів, яка наприкінці навчання набуває певної цілісності та зрілості. Можливо, ці 2% студентів є тією потенційною групою самоактуалізуючих людей, яких описував у своїх роботах А. Маслоу.

Підтверджено значущість ціннісно-сислової сфери в структурі особистості та встановлено особливості взаємозв'язків сенсожиттєвих та ціннісних орієнтацій з індивідуальними характерологічними особливостями та окремо визначеними регуляторно-особистісними властивостями характеру.

Розвиток особистості пов'язується з процесом самоактуалізації, який відбувається за умови сформованості групи особистісних чинників – показників ціннісно-сислової, характерологічної та регуляторної сфер особистості. Це підтверджується результатами дослідження. Так, загальний показник рівня прагнення особистості до самоактуалізації має кореляційні зв'язки з усіма визначеними особистісними структурами. Отримані кореляції достовірні на 0,05% рівню значущості. Відзначається позитивна кореляція з показниками ціннісно-сислової сфери: загальним показником осмисленості життя за методикою СЖО Д. Леонтьєва ($r = 0,45$ при $p \leq 0,05$) та складовими осмисленості життя особистості (коефіцієнти кореляції варіюють від $r = 0,46$ до $r = 0,29$ при $p \leq 0,05$).

Проведений якісний аналіз дозволив визначити в структурі кожного блоку показників складної особистісної системи значущість наступних змінних. Так, блок, який складають властивості ціннісно-сислової сфери, має численну кількість кореляційних зв'язків з іншими структурами особистості. Значно вирізняється загальний показник осмисленості життя (ОЖ), який за Д. О. Леонтьєвим визначається як енергетична характеристика сислової сфери, що проявляється в стійкості, енергійності, життєстійкості [3]. Чимало кореляційних зв'язків загального показника осмисленості життя та його складових одержано зі змінними характерологічної сфери, у тому числі з тими, які визначають образ Я особистості (табл. 1). Так, спостерігаються зв'язки зі змінними: «самооцінка» ($r = 0,42$ при $p \leq 0,05$), «аутосимпатія» ($r = 0,34$), «саморозуміння» ($r = 0,23$).

Отже, значущі позитивні кореляції загального показника осмисленості життя та його складових зі складовими образу Я свідчать про їх взаємообумовленість: через відчуття цінності життєвих смислів людина відчуває власну цінність та задоволеність самореалізацією.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки сенсожиттєвих орієнтацій зі складовими образу Я

Образ Я	Сенсожиттєві орієнтації, $p \leq 0,05$					
	Цілі	Процес	Результат	Локус контролю – Я	Локус контролю – життя	Загальний показник осмисленості життя
Самооцінка	0,34	0,37	0,26	0,38	0,38	0,42
Аутосимпатія	0,25	0,33	0,21	0,34	0,31	0,34
Саморозуміння	0,19	0,21	0,15	0,25	0,21	0,23

Відзначаються позитивні кореляційні зв'язки загального показника осмисленості життя зі змінними регуляторно-характерологічної сфери: «емоційна стійкість» ($r = 0,28$ при $p \leq 0,05$), «сміливість» ($r = 0,26$), «афектотимія» ($r = 0,26$), «експресивність» ($r = 0,26$). З'являється ще один зв'язок – зі змінною «сумлінність» ($r = 0,29$), яка тісно є пов'язаною з осмисленістю життя людини. В. Франкл визначає сумлінність як смисловий орган, який допомагає людині знайти смисл у відповідності до цінностей. Спостерігається зворотний кореляційний зв'язок загального показника осмисленості життя з такими регуляторно-характерологічними властивостями, як: особистісна ($r = -0,38$) та реактивна тривожність ($r = -0,34$).

Рис. 3. Кореляційне поле залежності загального показника осмисленості життя та особистісної тривожності, $p \leq 0,05$.

На рис. 3 зображене кореляційне поле залежності загального показника осмисленості життя та особистісної тривожності свідчить про негативну кореляцію даних показників: тривожна, неспокійна людина не здатна повністю осмислювати своє життя. Аналіз даних указує на складну систему взаємозв'язків загального показника осмисленості життя з індивідуально-психологічними показниками характеру, які пов'язані зі ставленням людини до себе (самооцінка, аутосимпатія, саморозуміння), до інших людей та до дійсності у цілому (погляд на природу людини, афектотимія, автономність, креативність тощо), регулятивними (емоційна стійкість, сумлінність, сміливість, тривожність). Такі зв'язки сприятимуть інтеграції всієї особистісної структури.

Осмисленість життя, посідаючи центральне місце в структурі особистості, впливає на характер ставлення людини до себе, надаючи їй відчуття самоповаги; визначає ставлення до інших людей та дійсності в цілому, яке виявляється у відкритості (афектотимія), інтересу до спілкування з людьми. Але здатність до осмислення свого життя залежить від ступеня емоційної зрілості людини, її організованості, здібності до нормативної поведінки. Усе це буде впливати на розвиток самосвідомості та регуляцію поведінки молодої людини, що позначиться на її соціальній активності, подальшій самореалізації, а отже сприятиме й розвитку психічного здоров'я. Для складових ціннісно-смислової сфери загальними особливостями є

позитивні зв'язки з такими змінними особистісно-регуляторної сфери як: «емоційна стійкість», «сумлінність», «сміливість», «афектотимія», «експресивність» методики 16PF Кеттела та негативні зв'язки зі змінними «особистісна тривожність», «реактивна тривожність» шкали самооцінки Ч. Спілбергера та Ю. Ханіна (коефіцієнти кореляції варіюють від $r = 0,29$ до $r = 0,20$ при $p \leq 0,05$).

Відмічається позитивний зв'язок усіх складових сенсу життя людини зі змінною «цінності» методики САМОАЛ (коефіцієнти кореляції варіюють від $r = 0,35$ до $r = 0,23$ при $p \leq 0,05$). Цей зв'язок сприятиме розвитку сенсожиттєвих орієнтацій у напрямку загальнолюдських, буттєвих цінностей. Прямі зв'язки змінної «цінності» методики САМОАЛ з фактором І «чутливість – жорсткість» ($r = 0,22$) 16PF Кеттела та шкалою «Креативність» методики САМОАЛ ($r = 0,25$) свідчать про те, що розвитку загальнолюдських цінностей сприятиме чутливість, витонченість, відкритість новим враженням, творче ставлення до життя. Спостерігається позитивна кореляція змінної «цінності» з фактором G «сумлінність – несумлінність» методики Кеттела 16PF ($r = 0,13$), яка вказує на прямий зв'язок нормативності поведінки та моральних цінностей. Зворотний зв'язок субшкали «Результативність або задоволеність самореалізацією» тесту СЖО з мотивами «гроші» та «агресія» тесту гумористичних фраз (відповідно $r = -0,10$ та $r = -0,11$) вказує на те, що домінування цих мотивів у поведінці людини буде поступово руйнувати систему загальнолюдських цінностей та негативно впливатиме на процес самореалізації особистості. Прагнення до цінностей властиве людині з позитивною самооцінкою та емоційно зрілий. На це вказують кореляційні зв'язки змінної «цінності» зі змінними: «самооцінка» ($r = 0,16$), «емоційна стійкість» ($r = 0,18$), «особистісна тривожність» ($r = 0,-11$), «реактивна тривожність» ($r = -0,13$), «схильність до провини» ($r = -0,12$). Отже, тісний взаємозв'язок системи ціннісних орієнтацій з усіма структурними компонентами особистості забезпечує її гармонійний розвиток та є значущим чинником процесу розвитку особистості. Таким чином, механізми ціннісно-сислової сфери є складною та дуже розвиненою системою особистості, в якій існує багато взаємозв'язків з усіма іншими структурами особистості. Аналізуючи характер психічних патологій, Д. О. Леонтьєв доходить висновку, що можливість подолання життєвої кризи визначається саме цілісністю або відновленням механізмів смислової регуляції та саморегуляції. За даними досліджень Б. В. Зейгарнік, Б. С. Братуся патологічні зміни особистості стосуються саме смислової сфери [2–3]. Це ще раз підкреслює те, наскільки важливу роль відіграє ціннісно-смилова сфера в розвитку особистості.

Характер кореляційних зв'язків свідчить про те, що процес навчання у вищому закладі освіти характеризується активним розвитком особистісних властивостей та поступовим ускладненням системи взаємозв'язків, що різняться кількістю та тісністю. Це дозволило виявити структурну композицію взаємозв'язків. Так, на 1-му курсі найбільша кількість прямих зв'язків складається навколо сенсожиттєвих орієнтацій та загального рівня прагнення самоактуалізації (133 зв'язки при $p \leq 0,05$); індивідуальних характерологічних властивостей: емоційної стійкості (загальна кількість зв'язків – 22 при $p \leq 0,05$), експресивності (відповідно 21 зв'язок при $p \leq 0,05$), аутосимпатії (22 зв'язки при $p \leq 0,05$), м'якосердості (16 зв'язків при $p \leq 0,05$) та зворотних зв'язків навколо особистісної та реактивної тривожності (по 18 зв'язків при $p \leq 0,05$), почуття провини (12 зв'язків при $p \leq 0,05$). На третьому курсі ускладнюється система взаємозв'язків навколо самооцінки (загальна кількість зв'язків – 23, на першому курсі – 13 при $p \leq 0,05$), орієнтації в часі (відповідно – 21, на першому курсі тільки 9 при $p \leq 0,05$), цінностей (21 зв'язок, а на першому курсі

тільки 7 при $p \leq 0,05$), погляду на природу людини (13 зв'язків, на першому курсі – 7 при $p \leq 0,05$). Як наслідок, ускладнюються взаємозв'язки з показниками сенсожиттєвих орієнтацій та загального рівня прагнення до самоактуалізації (загальна кількість зв'язків з ними становить 152 на відміну від 133 на 1 курсі при $p \leq 0,05$). До третього курсу збільшується кількість взаємозв'язків навколо задоволеності процесом життя (з 14 до 23 зв'язків при $p \leq 0,05$), його результативності (з 15 до 23 зв'язків при $p \leq 0,05$) та зменшується кількість зв'язків з показником цілей у житті (з 19 до 14 зв'язків при $p \leq 0,05$). Це свідчить про задоволеність студентської молоді попереднім періодом життя та задоволеність процесом життя у всій його повноті, здатність цілісно сприймати своє життя. Крім того, у цей період спостерігається збільшення кореляційних зв'язків з показниками спонтанності, саморозуміння, контактності, гнучкості, самостійності. На п'ятому курсі зберігається розвинена система взаємозв'язків сенсожиттєвих орієнтацій та загального рівня прагнення до самоактуалізації з усіма структурними компонентами особистісних чинників. Але знову збільшується кількість зв'язків навколо показника цілей у житті (з 14 до 21 зв'язків при $p \leq 0,05$) та зменшується кількість зв'язків показника результативності життя (з 23 до 9 зв'язків при $p \leq 0,05$), що свідчить про актуальність самовизначення молоді наприкінці навчання у вищому закладі освіти. Тому підвищується кількість зворотних зв'язків навколо особистісної тривожності, напруги та почуття провини. Зростає кількість прямих зв'язків з показниками орієнтації в часі (на 1-му курсі – 9 зв'язків, на 3-му курсі – 21, на 5-му курсі – 26 при $p \leq 0,05$), саморозуміння (відповідно 10/13/21), сміливості (10/17/19), контактності (8/13/16), автономності (13/12/16) та практичності (0/4/13) на відміну від природної мрійливості на 1-му курсі.

Протягом навчання у вищій школі змінюється характер зв'язків мотиваційної сфери: на 1-му курсі більшість зв'язків навколо мотивів «людська безглуздість» та «секс», на 3-му курсі – навколо мотивів «кар'єра», «мода», а на 5-му курсі більшістю зв'язків виділяється мотив «сім'я», збільшуються зв'язки навколо мотивів «людська безглуздість», «соціальні негаразди», «агресія», «гроші» та «мода».

Динаміка зв'язків досліджуваних змінних свідчить про те, що протягом навчання відбувається активний процес соціалізації студентської молоді через набуття соціального досвіду, засвоєння соціальних норм та цінностей, розширення меж первинного соціуму та водночас про процеси самоідентифікації та автономізації особистості. Усе це впливає на систему соціальних установок та ціннісних орієнтацій, усвідомлення власних інтересів, на що вказує динаміка зв'язків ціннісно-сислової, мотиваційної, характерологічної та регуляторної сфер. Молодь є небайдужою до процесів, що відбуваються в суспільстві. Це підтверджується винятковістю студентської молоді як особливої соціальної групи, яка ніколи не залишалася осторонь суспільних подій. Але результати дослідження свідчать, що сучасній студентській молоді властивий і прагматизм, практицизм, орієнтація на матеріальні цінності, вплив негативних соціальних явищ.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналізуючи сутнісні властивості ціннісно-сислової сфери майбутніх управлінців можна зробити висновок про те, що розвиток ціннісних та сенсожиттєвих орієнтацій відбувається залежно від етапів навчання, які збігаються з етапами особистісної зрілості: у перші роки навчання спостерігається зниження за всіма показниками ціннісних та смислових орієнтацій, далі відмічається поступовий підйом за цими показниками та їх незначне зниження під час закінчення вищого навчального закладу. Такі коливання показників можна

пов'язувати з активним процесом розвитку в цей період ціннісно-сислової сфери, набуванням її цілісності. Адже цей процес проходить у стані внутрішніх конфліктів.

Студентський період збігається з періодом особистісної зрілості та життєвого вибору, насамперед, з професійним самовизначенням, ваганнями, які у сучасних умовах підсилюються соціальною нестабільністю, матеріально-житловими проблемами тощо. Це час, коли постає якісно новий етап життя з оцінкою минулого та вибором майбутнього. Незначне зниження складових сенсу життя наприкінці навчання пов'язане з поступовою стабілізацією показників смислової сфери та формуванням цілісності сутнісних смислових складових особистості та достатньою зрілістю рівня розвитку ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх спеціалістів. Отже, результати кількісного аналізу показників ціннісно-сислової сфери указують на спрямованість молоді на самореалізацію та загальнолюдські цінності. Це дозволяє характеризувати студентську молодь як таку, що має перспективні плани самореалізації та соціальні аспекти ціннісних орієнтацій.

Результати попередніх досліджень з проблеми формування цінностей та мотивів студентської молоді свідчать про те, що саме студентський вік є найбільш сприятливий для формування цінностей та становлення світогляду. Тому розвиток ціннісно-сислової сфери розглядається як умова розвитку особистості студентської молоді під час навчальної діяльності у вищому закладі освіти. Студентське середовище є місцем, де реалізують себе студенти та яке дозволяє досягати успіхів, самовираження, зрілості, досвіду в стосунках між людьми тощо. Отже, забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу є однією з необхідних умов розвитку ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх управлінців під час навчання у вищому закладі освіти.

Проведене дослідження свідчить, що показники ціннісно-сислової сфери суттєво впливають на всі сфери життя особистості, обумовлюють кількісні та якісні зміни показників особистісної та соціальної сфер особистості. Це положення розглядається як основний висновок проведеного дослідження. Тому основним розвитком ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх управлінців виступає створення у вищому закладі освіти оптимальних умов зростання їх духовно-ціннісного потенціалу, спрямованого на смисли, буттєві цінності, моральні мотиви, які відіграють ключову роль у подальшому особистісному та професійному розвитку та самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мироненко Є.В. Стимулювання праці корпоративного підприємства / Є.В. Мироненко, І.П. Фоміченко, С.О. Баркова // *Аудит управлінської діяльності: адміністративного менеджменту, бізнес-адміністрування, корпоративного управління, менеджменту, підприємництва: монографія/ за заг.ред. д-ра економ.наук, проф. В.Я. Нусінова.- Кривий ріг: Вид Р.А. Козлова 2016.-311с.-с.169-189.*
2. Авдеева Т. Г. *Ценностно-смысловые ориентации личности руководителя : автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Т. Г. Авдеева. – Красноярск, 2011. – 24 с.*
3. Леонтьев Д. А. *Психология смысла: природа, структура и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 486 с.*
4. Мадди С. Р. *Смыслообразование в процессе принятия решений / С. Р. Мадди // Психологический журнал. – 2005. - Том 26. – № 6. – С. 87–101.*
5. Яцишина Ю. М. *Розвиток ціннісно-смислових орієнтацій студентства засобами психопрофілактичної та психокорекційної роботи / Яцишина Ю. М. // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. С. Г. Костюка НАПН України. – К: Видавництво «Фенікс», 2012. – Т. XII. Психологія творчості. Випуск 13. – С. 484 – 491*